

Pasztelyák Adrienne főiskolai docens:

AZ ÁLLAMI NYELVVIZSGÁRA VALÓ FELKÉSZÍTÉS (FELKÉSZÜLÉS)
METODIKAI ALAPJAI

A tudományos, termelési, kereskedelmi és kulturális nemzetközi együttműködés, valamint az egyes szakterületek gyors ütemű fejlődésének következtében a legutóbbi néhány évtizedben ugrásszerűen megnőtt az egyes szakterületek nyelvigénye. Érdemi tudományos kutatások végzésének, a szakmai önképzésnek és továbbképzésnek, egyre több, magasszintű képzettséget igénylő munkahely betöltésének ma már nélkülözhetetlen feltétele az állami nyelvvizsga valamelyik fokozata. Ennek megfelelően évről évre nő az állami nyelvvizsgára jelentkezők száma, azonban a vizsgaeredmények meglehetősen szerények, amint ezt az Idegennyelvi Továbbképző Központ (a nyelvvizsgák fogadására kijelölt központi intézmény) munkatársainak elemzései is mutatják. A meglehetősen alacsony hatásfokú nyelvvizsgára történő felkészülésnek és egész idegennyelv-oktatásunk általános "gyengélkedésének" közösek a gyökerei.

Jelen dolgozatnak az a célja, hogy az állami nyelvvizsgára való felkészítés és felkészülés folyamatának valamennyi releváns tényezőjét (célszisztem, rendelkezésre álló órakeret és időtartam, egyéb külső feltételek és körülmények, tanár, tanuló, tananyag) figyelembe véve összegezze a taneszközök által lebonyolított céltanfolyamokon szerzett tapasztalatokat, s rendszerezett módszertani összegezést adjon mind a felkészítést végző tanárok, mind a nyelvvizsga-bizonyítvány, s vele együtt társadalmilag használható nyelvtudás megszerzésére törekvő nyelvtanulók számára.

Az elmúlt tíz év folyamán a felmerült igényeknek megfelelően szinte minden kiképzési évben szerveztünk tanfolyamot az orosz nyelvi, katonai szakanyaggal bővített középfokú nyelvvizsgára történő felkészítés céljából. Ennél magasabb szint elérését nem tűzhattük ki, tekintettel arra, hogy az ún. "külső intenzitás"^{1/} feltételei nem voltak meg, továbbá a jelölteknek nem volt lehetőségük a tanfolyamot követően a célnyelvi országban nyelvgyakorlás céljából hosszabb időt eltölteni. Tanfolyamainkon döntő többségben a főiskolai hallgatók vettek részt, kisebb hányadukat a tudományos fokozat megszerzésére készülő, a főiskolán szolgálatot teljesítő tisztek tették ki.

A tanfolyamokon igen korlátozott órakerettel gazdálkodhattunk; egy-egy tanfolyam időtartama kettő, ill. három félév volt, heti 2x2 óra, összesen 120, ill. 160 tanórával. Tekintettel arra, hogy a rendkívül összetett nyelvvizsga-feladatok megoldásához szükséges nyelvi készségek fejlesztésére a rendelkezésre álló órakeret csak az alapokat biztosította, meg kellett szerveznünk és folyamatosan irányítanunk a jelöltek egyéni gyakorlását, beszámoltatását, konzultálását is. A fent vázolt kevésbé intenzív külső feltételek miatt az egyes foglalkozások közötti hatékony, "testreszabott", irányított, egyéni tanulói munka a felkészítés eredményességének egyik kulcsfontosságú tényezője.

Tanfolyamainkat egy magyar és egy orosz anyanyelvű tanár vezette közösen, szoros folyamatos együttműködésben. Az orosz anyanyelvű tanár alapvető feladata a beszédkészség és a beszédmegértés készségének fejlesztése volt komplex lexiko-grammatikai alapozást követő beszédgyakorlatok során.

Az oktatáshoz alapvetően a célirányosan - a nyelvvizsgára való felkészítéshez tanszékünkön kidolgozott - tankönyveket, tesztkönyveket, szöveggyűjteményeket, valamint a kereskedelemben kapható tesztkönyveket használtuk fel. Ezen túlmenően kiegészítő anyagként folyamatosan felhasználtuk a tanszékünk tanárai által gyűjtött, válogatott, adaptált autentikus nyomtatott, audio- és vizuális segédanyagokat, valamint a nyelvvizsgára felkészítő videósorozatot is.

Tapasztalataink a következőkben összegezhetők:

1. A fenti oktatási feltételeket figyelembe véve a felkészítés sikerében döntő szerepet kap a folyamatosan megfelelő szinten motivált, a célrendszer és a célok elérését optimálisan biztosító munkamódszereket és eszközöket jól ismerő, a vizsgára tudatosan készülő jelölt. Jelöltjeinknek - életkori sajátosságaiknak megfelelően, - tisztában kell lenniük azzal, hogy a használható nyelvtudásig nem juthatnak el "könnyen, gyorsan", ahogyan ezt a nyelvoktatás kontárjai ígérik, hanem folyamatos, kitartó, aktív közreműködésükre van szükség a siker érdekében. Tudatos, folyamatos, hatékony, együttes tanári-tanulói tevékenység hiányában a kudarc előre megoldható.

2. A fentebb vázolt oktatási feltételek mellett tömeges méretekben megvalósíthatatlan az eredményes vizsgafelkészítés. Optimálisnak a 6-7 főből álló, közel azonos előképzettségű, homogénnek mondható mikrocsoport bizonyult. Azonban még itt is jelentős különbségek tapasztalhatók az egyes jelöltek között a tananyagelsajátítás módját, mélységét és tempóját illetően, amivel az oktató tanároknak folyamatosan számolniuk kell, s lehetőség szerint differentiált módszertani eljárásokat alkalmazva kell valamennyi jelölt számára biztosítani a folyamatos előrehaladást. Ennek a kulcsfeladatnak a gyakorlati megoldásában az oktatáselmélet és a nyelvoktatás-módszertan eléggé magára hagyja a gyakorló nyelvtanárt, akinek intuícióján, magasszintű felkészültségén, jó elemző és szintetizáló képességén igen nagy mértékben múlik az eredményesség.

3. Az eredményesség következő kulcskérdése a kitűzött célok elérését legoptimálisabban biztosító "intenzív" tananyag.^{2/} A már bemutatott külső feltételek mellett nem lehet célravezető az orosz nyelvi rendszert "vízszintesen"^{3/} feldolgozó, az orosz nyelv tanulását "újrakezdő" felnőttkorú jelöltektől távol álló, nehezen aktualizálható lexikai anyagot feldolgozó tankönyvek alkalmazása. (Pl. A "Tanuljunk nyelveket" sorozat Orosz nyelv I. és II. kötete.)

A nyelvvizsga komplex követelményeinek megfelelő felkészítést leginkább a stabil törzsanyagot és színes, mobilis kiegészítő anyagokat tartalmazó, tematikusan szervezett, rugalmas "tananyagmodulok" szolgálják. A tanfolyamaink hallgatói számára élő, könnyen aktualizálható, ugyanakkor állandó lexiko-grammatikai törzsanyagot tartalmazó tankönyveink, jegyzeteink elkészültek, s mindenki számára hozzáférhetők.^{4/}

A tananyag folyamatosan változó, élő, autentikus nyelvi anyagokra épülő részét azonban az oktató tanároknak folyamatos gyűjtő, szerkesztő, adaptáló munkával kell újra és újra összeállítani. Ehhez folyamatosan fel kell dolgozni a szovjet napi sajtót (Pravda, Krasznaja Zvezda), a hetenként megjelenő folyóiratokat (Negyelja, Lityerturnaja Gazeta), a színvonalas képes folyóiratok anyagát (Szputnyik, Ogonyok, Szovjetunió); érdemes figyelemmel kísérni és rögzíteni a Bartók rádióban közvetített orosz társalgási

sorozat anyagát (a múlt évben „Где эта улица, где этот дом” címmel sugároztak egy tizenkét részes sortozatot); a szovjet IV állandó műsorai között válogatva nyelvileg igen hasznos és érdekes anyagokat találtunk pl. "A hazámat szolgálom", az "Egészség", a "Ma történt a világban" c. műsorok egyes adásaiban. A nyelvtanár számára ez mindig vonzó, izgalmas, sokrétű, ugyanakkor igen megterhelő feladat. Emellett azt is hangsúlyozni kell, hogy a nyelvtanári munkának ez a területe jelentős mértékben befolyásolja az oktatás hatékonyságát, ugyanis az így megszerkesztett tananyagok nagy motivációs értékük folytán segítenek a jelölteknek átjutni az időszakonként törvényszerűen jelentkező holtponatokon, ezen túlmenően jelentős mértékben képesek a célnyelvi környezet hiányát pótolni.

4. Az eredményes nyelvvizsga-felkészítés sarkalatos pontja a vizsgán ellenőrzésre kerülő összetett nyelvi képességek hatékony, ritmikus, komplex fejlesztése. Valamennyi nyelvhasználati forma - receptív és produktív egyaránt - elsajátításának alapvető feltétele a szilárd nyelvtani és lexikai alapvetés. Nyelvtan (szabályok) és lexika (építő elemek) egysége nélkülözhetetlen feltétele az eredményes nyelvoktatásnak. Ennek az alapelvnek a következetes gyakorlati megvalósítására kiemelt figyelmet kell fordítani az oktató tanárnak, figyelembe véve az adott idegen nyelv - esetünkben az orosz nyelv - strukturális sajátosságait.

A nyelvtanulók "nehéz nyelvnek" tartják a deiklináló (a szöveget "hajlító", ragozó) orosz nyelvet, miután viszonylag hosszú idő kell ahhoz, hogy a kommunikáció minimális feltételét jelentő névszói és igeragozási rendszer helyes használatát elsajátítsák. Ezzel szemben például az analitikus (nem ragozó, segédszókat használó) angol nyelv tanulása során viszonylag hamarabb jut el a nyelvet tanuló a nagyon egyszerű, ám mindenképpen eleményt jelentő kommunikációig. Tudni kell azonban, hogy a nyelvtanulás következő szakaszaiban már a viszonylag egyszerű mondattannal rendelkező orosz nyelvben könnyebb az előrehaladás, míg az angol nyelvben a bonyolult igeidő-rendszer, a szigorú mondatszerkesztési szabályok, valamint a modalitás nehezebben elsajátítható árnyalatai gátolják a további gyors eredményességet. Nincsenek tehát abszolút értékben "nehéz" vagy "könnyű" nyelvek, csak a nyelvtanárnak biztosan kell tudnia felmérni az anyanyelv és a célnyelv sajátosságait, a két nyelv rendszerének lényegi eltéréseiből adódó "nehézségeket", s megtervezni ezeknek a demotiváló "nehézségeknek" a leküzdését.

A magyar anyanyelvűeket orosz nyelvre oktató nyelvtanárnak elsődleges feladata - különösen felnőttkorú hallgatóság esetében - az orosz névszó- és igeragozási rendszer (valamint a rendszer egyes elemei) alapvető funkcióinak tudatosítása, a ragozott alakok használatának készség szinten történő begyakoroltatása.

Egyértelműen le kell szögeznünk: EL KELL ÉRNIÜNK A PARADIGMÁK (ragozási sorok) KÉSZSÉGSZINTŰ ELSAJÁTÍTÁSÁT A LEGMEGFELELŐBB LEXIKAI ANYAGON TÖRTÉNŐ GYAKOROLTATÁSSAL!

Céltanfolyamot és felnőttkorú hallgatóságot alapul véve a komplexebb, sűrítettebb, gazdaságosabb ún. "függőleges"^{5/} rendszerezést célszerű tervezni a tanfolyam első 3-4 foglalkozása során. Pl. a főnév + melléknév együttes ragozását, valamint az előljárószók használatát a leggazdaságosabb a "Lakóhely, lakás" c. téma lexikai anyagán gyakoroltatni; a személyes és birtokos névmások gyakorlására a "Család" c. téma a legalkalmasabb; a folyamatos és a befejezett igeszemlélet gyakorlását a "Napirend" c. témán érdemes rendszerszerűen elvégezni.

Az alapragozások ismerete és teljesen automatikus használata nélkül nem lehet tovább lépni a komplex készségfejlesztés útján, nem lehet megkezdni a társalgási témák feldolgozását. Tekintettel a szűkös időkeretekre, valamint a jelöltek tudásszintje közötti eltérésekre, nem szabad azonban "leragadni" az alapvető nyelvtan gyakorlásánál, hanem az egyes jelölteknek egyéni gyakorló feladatokat kell szabni a rendelkezésre álló tankönyvek anyagából, amit rövid határidő leteltével ellenőrizni kell. A jelölteknek is tisztában kell lenni azzal, hogy az alapragozások biztos használata nélkülözhetetlen eszköze az idegennyelvi tevékenységnek, de semmiképpen nem célja egy emeltszintű céltanfolyamnak!

A tanfolyam gerincét a vizsgakövetelményeknek megfelelően a monológikus és a dialógikus beszéd-készség megalapozása képezi a meghatározott tíz nagy társalgási téma köré csoportosítva. A tananyagot legcélszerűbb az ún. "emelkedő spirális" szerkezetben^{6/} elrendezni. Ez az elrendezés lehetővé teszi az egyes tananyagrészek, "témák" többszöri, egyre nagyobb terjedelemben és mélységben történő feldolgozását, az elsajátítás szintjének folyamatos emelését.

A kétfajta beszédkészség fejlesztését kezdettől fogva párhuzamosan kell végezni. A monológikus beszédkészség megalapozására az adott társalgási téma elsődleges feldolgozásakor a leggazdaságosabbnak az a módszer bizonyult, amikor a témára vonatkozó leglényegesebb, leggyakrabban előforduló, a vizsgán is várható kérdéseket ill. kérdésvariánsokat kiemelve a jelöltek számára releváns válaszvariánsokat megadva dolgoztuk fel, s így a kérdésekre adott egyéni, aktuális válaszokból kialakult az összefüggően is elmondható saját mondanivaló. Erre a tananyagfeldolgozásra példa az "Egészségvédelem, sport" c. téma feldolgozásának egy részlete:

- Вообще что полезно/вредно для здоровья?

- регулярно заниматься спортом
- часто побывать на свежем воздухе
- много курить
- ходить в турпоходы
- употреблять спиртные напитки
- употреблять острую (соленую) пищу
- по утрам/вечерам бегать трусцой
- плавать
- мало двигаться
- правильно питаться

A hasonló típusú, rendszerezett lexikai anyagok segítségével a hallgatóknak el kell készíteniük a saját mondanivalójukat tartalmazó fogalmazást, amit az oktató és konzultáló tanár kijavít és kiegészít a hallgatóval közösen. A teljes fogalmazást célszerű az orosz anyanyelvű tanárral hangkettőzetre felolvasatni, s a kazetta segítségével elvégezni az egyéni gyakorlatot, amely feltétele a társalgást gyakorló tantermi foglalkozásnak.

Az ilyen jellegű monológikus feldolgozás már a kezdő szakaszban is stabil alapot biztosít a dialógikus beszédkészség fejlesztéséhez, a tényleges kommunikációs feladatok megoldásához. A situációs feladatok megoldásához a tanárnak elsősorban a helyes igehasználat elsajátítására kell a jelöltek figyelmét összpontosítani (különös figyelemmel a modális viszonyok kifejezésére), majd erre alapozva a különböző beszédszándékok (tájékoztatás, tájékoztatás, egyetértés, ellentmondás, tanács, javaslat, szándék stb.) kifejezésének jellemző szerkezeteire. A dialógikus beszédkészség kialakítását

célszerű az egy-egy beszédszándék kifejezésére épülő mikroszituációk megoldásával kezdeni, amit az irányított pármunka és a csoportos társalgás követ. A "Sport, egészségvédelem" c. témához kapcsolódó szituációs feladatok közül a következő, leggyakrabban előfordulókat használjuk a kezdeti szakaszban: (A feladatot megadhatjuk mind magyarul, mind oroszul.)

- Szovjet barátjától érdeklődjön a hétvége sporteseményeiről! (sportág, hely, időpont)
- Érdeklődjön a vasárnapi sportversenyek eredményeiről!
- Hívja meg barátját egy érdekes sporteseményre!
Tisztázza a körülményeket! (jegyvásárlás, találkozás, utazás stb.)
- Fogadja el az előbbi meghívást, fejezze ki örömet!
- Utasítsa el a meghívást és indokolja meg az elutasítást, javasoljon mást!

A "tananyag-spirál" felsőbb szintjein történik a téma sokoldalú feldolgozása élő sajtó-, audio- és vizuális (video) anyagok felhasználásával, kiterjesztve a feldolgozás módját is szövegértési feladatokkal és a témához kapcsolódó példamondatok oroszra fordításával.

Az ún. nyelvi készségeket ellenőrző feladatokhoz tartozó példamondatok fordításának gyakorlásához tematikus "példamondatbank"-ot hoztunk létre és ezt folyamatosan bővítjük.

Az összegyűjtött mondatok anyagából mind a tanórán dolgozunk, mind házi feladatként jelölünk ki magyarról oroszra fordítást. A házi feladatot az oktató tanár folyamatosan javítja, a típushibák elemzése és javítása a tanórán, kollektív formában történik.

A beszédkészséggel elválaszthatatlan egységet képez a beszédértés készsége. A beszédértés gyakorlásához - a nyelvvizsga feladatoknak megfelelően - az oktató tanárnak az egyes társalgási témákhoz kapcsolódó, azok lexicáját bővítő és variáló rövid, érdekes, csattanós történeteket, anekdotákat, párbeszédet kell válogatnia, majd az előrehaladottabb szakaszban eredeti rádió- és TV-műsorok részleteit, a nyelvvizsgára előkészítő videosorozat epizódjait célszerű alkalmazni gondos válogatással. A nyelvoktatási célt szolgáló videosorozatokat ugyanis éppen a hallás utáni megértés készségének fejlesztésére a legcélszerűbb felhasználni, erre a legalkalmasabban. (Magát a beszédkészséget a filmek csak a beszédértésen keresztül,

áttételesen képesek fejleszteni; a közhiedelemmel ellentétben a pusztán videoanyagra épített előkészítő kurzusok nem képesek a komplex készségfejlesztést megoldani, tehát nem csodaszer a video sem!)

A beszédértés intenzív gyakoroltatását a nyelvvizsga körülményeit szimuláló módon kell a tanfolyamon megoldani: a szöveget orosz anyanyelvű bemondóval hangkazettára kell felolvastatni, s a foglalkozáson a gépi szöveg megértését gyakoroltatni, figyelembe véve a gépi szöveg megértésének további nehézségeit az élő beszéd megértéséhez képest. A foglalkozásokon már feldolgozott anyagokat a további egyéni munkához célszerű a jelölteknek kazettán biztosítani.

Az olvasott szöveg megértésének készsége és az oroszlól magyarra fordítás készsége egymást kölcsönösen feltételező és kiegészítő készségek, fejlesztésüket célszerű párhuzamosan végezni, azonban a fentebb ismertetett produktív készségek alapozásához képest jó, ha némileg később, kis fázistolódással kezdjük meg kialakításukat. A sikeres szöveg megértés és fordítás alapfeltételei: az orosz-magyar fordítástechnikai ismeretek biztos alkalmazása, a fordítás segédműveleteiben való gyakorlottság (szótárkezelés, szöveg- és mondatelemzés), publicisztikai és szakszövegek esetében a jellemző lexika, terminológia biztos ismerete mindkét nyelven.

A rendelkezésre álló kis óraszám arra ad lehetőséget, hogy a foglalkozásokon feszes ütemezéssel, pontos, egyszerű magyarázattal és jól megválasztott példamondatok magyarra fordításával, a jellemző lexika rendszerezett feldolgozásával és néhány (a különböző stílusrétegekhez tartozó) összefüggő szöveg kollektív elemzésével, értelmezésével és fordításával megalapozzuk a jelöltek önálló fordítási feladatait. A szövegfordítások döntő többségét a jelölteknek egyéni házi feladat formájában kell elvégeznük, az oktató tanároknak célszerű egyhetes terminusokat szabni a feladatok megoldására, majd kijavítani, és a jelölttel megbeszélni a hibákat; a tipushibákat pedig foglalkozáson, kollektívan elemezni. Olvasott szöveg megértésének gyakorlásához nélkülözhetetlen a tanári irányítás; mivel nem vesz igénybe sok időt, célszerű minden foglalkozáson beiktatni. A gyakorláshoz változatos, színes sajtóanyagot kell válogatni az oktató tanárnak, s a gyakorlását szintén a vizsgakövetelmények szimulálásával végeztetni.

A középfokú nyelvvizsga egyik legvitatottabb részét az ún. nyelvi készségeket ellenőrző feladatok között szereplő feleletválasztós nyelvtani tesztek jelentik. Ezek alapvetően a grammatikailag és stilisztikailag helyes nyelvi formák felismerését kéri számon. Mivel rendelkezésre áll mind a kereskedelemben kapható, mind a főiskolán készített nagymennyiségű, komplex, többször, különféle csoportosításban elvégezhető gyakorlóanyag teszt-könyvek formájában, a tanár feladata a folyamatos, célirányos feladat szabás, valamint az ellenőrzés, a jelölté pedig a folyamatos egyéni gyakorlás és konzultáció.

Végezetül fontosnak tartjuk hangsúlyozni, tapasztalatainkat összegezõ metodikai ajánlásainknak a felkészítést végzõ tanárok mellett egyenrangú "címzettjei" következõ tanfolyamaink potenciális résztvevõi is. Ajánlásaink a nyelvvizsgára készülõk számára: felkészülésük eredményessége döntõ mértékben múlik azon, hogy mennyire tudatosan képesek számot vetni a rendelkezésre álló feltételekkel és a vállalt feladattal a maga komplexitásában, s mindezek birtokában mennyire képesek felkészítõikkel folyamatosan, kitaratóan együttmûködve dolgozni a siker érdekében.

JEGYZETEK

1/ Fülei-Szántó Endre ír a "külsõ intenzitásról", amely az oktatási feltételekre vonatkozik, valamint a "belső intenzitásról", vagy metodikai intenzitásról, aminek lényege a tananyag célszerû elrendezése.

In.: Fülei-Szántó Endre - Szilágyi János: A nyelvtanulásról

RTV-Minerva 1975.

2/ Ld. elõzõ jegyzetet!

3/ "Vízszintes a tananyag elrendezése, ha pl. orosz nyelv esetében az egyes tananyagegységek a ragozási rendszer egyes eseteinek használatára (pl. csak a tárgyeset) építik a lexikai anyagot. Így természetesen jelentõsen több idõt vesz igénybe, míg a kommunikációs szintig eljutnak a tanulók, hiszen nehezen képzelhetõ el, hogy akár a legegyszerûbb kommunikációs feladatot meg lehessen oldani pl. csak a tárgyeset ismeretével.

- 4/ - Mikoláné Ádám Gizella-Végyvári Valentyina:
Orosz nyelv tankönyv a katonai főiskolák számára
- Pasztelyák Adrienne-Végyvári Valentyina:
Jegyzet a fakultatív orosz nyelvtanfolyam számára I-II. kötet
- Pasztelyák Adrienne-Végyvári Valentyina:
Orosz nyelvtani munkalapok és feladatlapok az állami nyelvvizsgára
való felkészüléshez
- 5/ A "függőleges" rendszerezés a ragozási rendszer valamennyi esetét
- alany esettől előljárós esetig bezárólag -, jelentésével, használatá-
val együtt, komplexen tekinti át, tehát biztosítja azt, hogy a tanulók
valamennyi mondatbeli viszonyt kifejező eszközzel viszonylag rövid idő
után már rendelkezzenek.
- 6/ Nagy Sándor: Az oktatáselmélet alapkérdései 133. oldal
Tankönyvkiadó, Bp. 1986.